

KURECSKÓ MIHÁLY Kovrig Béla élete személyes iratai tükrében

A személyi irathagyatékok fontos szerepet töltenek be egy-egy család genealógiájának, egy adott terület birtok- és társadalomtörténetének kutatásában. Nem ritka azonban az sem, hogy egy hivatali pálya nyomon követhető rajtuk keresztül, de az már ritkaságszámba megy, legalábbis a 20. században, hogy egy személyi irathagyatékok alapvetően változtassa meg szervezési és hivataltörténeti ismereteinket. A Mikes Kelemen Program keretében Magyarországra került Kovrig Béla személyi iratanyaga ezen ritka kivételek közé tartozik,¹ ezért nem érdektelen az iratanyag áttekintő ismertetése.²

A két világháború közti magyar szociálpolitika és szociológia meghatározó alakja, Kovrig Béla (Budapest, 1900. április 8. – Milwaukee, 1962. december 22.)³ a Ferenc József Tudományegyetemen szerzett államtudományi és jogi diplomát 1920-ban és 1921-ben. Végzése után 1922. augusztus 16-án a Miniszterelnökség állományába került,⁴ ahonnan egyéves külföldi tanulmányútra engedték, melynek idejét egyrészt a berlini Hochschule für Politik, másrészt a párizsi Sorbonne és az École des Sciences Politiques előadásainak szentelte.⁵ Hivatali karrierjének gyorsaságát jól tükrözi az a tény, hogy

1923-tól Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, majd a Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály után a Népjelölti és Munkügyi Minisztériumba került, végül 1927-től az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) aligazgatója lett.

1938-ban Imrédy Béla a Miniszterelnökségen belül megalakította a Társadalompolitikai Osztályt, melynek vezetésére Kovrig Bélát kérte fel.⁶ Az osztály működésére azonban – megfelelő pénzügyi eszközök hiányában – inkább a politikai propaganda szervezése, irányítása, semmint a szociálpolitikai programok kidolgozása és keresztülvitele volt jellemző. Mindenképpen meg kell említeni a mezőgazdasági dolgozók öregességi biztosításáról szóló 1938. évi XII. törvénycikket, melynek javaslatát nagyrészt Kovrig állította össze, de a végül elfogadott törvényt ő maga is bírálta, mivel a végleges törvényszöveg jelentősen felhígult. Imrédy Béla 1938 szeptemberében történt szélsőjobboldali fordulatát követően Kovrig O'sváth László, a Belügyminisztérium Elnöki osztályának vezetője útján kérte, hogy Keresztes-Fischer Ferenc rendelje vissza az OTI-hoz, mert Imrédy pálfordulása folytán nem kívánt tovább a Miniszterelnökségen dolgozni. A miniszteri osztályfőnök végül elintézte, hogy a belügyminiszter személyesen fogadja, akinek Kovrig előadta indokait, melyre O'sváth leveleinek tanúsága szerint a következő történt: „Nevezett miniszter úr kérésedre azt válaszolta, hogy semmi okot nem lát arra, hogy a miniszterelnökségi beosztásodból kivájj, mert Te tisztviselő vagy, s a tisztviselő nem igazodik a politikai helyzet mindenkor alakulásához, egyébként is neki megnyugtatóbb, ha Te, aki az ő bizalmát bírod, helyeden maradsz, mert így nem kell félnie attól, hogy az említett akcióban szélsőséges pártpolitika befolyásra szert tehesen. Nevezett miniszter úr azért is szükségesnek mondotta ott maradásodat, hogy így a nyilasellenes akciónak a miniszterelnökségi pozícióból való kiépítésének lehetősége Számodra továbbra is megmaradjon. Ebből az okból nevezett miniszter úr kifejezetten azt kívánta, hogy maradjál meg a miniszterelnökségi beosztásodban, amit Te – annak hangsúlyozásával, hogy csak az ő

¹ Az iratanyag jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 2343 (Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Torontói Magyar Ház) - I. (Személyi hagyatékok, gyűjtemények) - 9. sorozat (Kovrig Béla hagyatéka).

² A tanulmány az ArchivNet-en a szerzőtől megjelent, alapvetően egy forrás köré csoportosított cikk átdolgozott, kibővített változata. *Kurecskó Mihály: Dekonspiráció az „egyházi reakcióban” – egy beszerzés története Kovrig Béla, az áldozat szemszögéből.* *ArchivNet*, 17 (2017) 3. szám. <http://archivnet.hu/dekonspiracio-az-egyhazi-reakcioban-egy-beszerzes-tortenete-kovrig-bela-az-aldozat-szemszogeabol> (utolsó letöltés 2017. augusztus 1.)

³ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 26. A családja levezethető a gyulai házassági anyakönyvből: apja Kovrig Tivadar, született 1863, anyja Potótzky Janka (Johanna) Berta, született 1879, apai nagyszülei: Kovrig Miklós és Amberboj Regina, anyai nagyszülei: Potótzky Gergely és Dániel Mária, szülei házassági tanúi: Kovrig Béla (Albertus) és Potótzky Péter voltak, az esküvőn, 1898. augusztus 27-én Kiss József adta össze őket.

⁴ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 4. Kovrig Béla esküje, melyet a Miniszterelnökség helyettes államtitkári rangban lévő Elnöki Osztályának vezetője, Bárczy István előtt tett le.

⁵ *Borbély István: Kovrig Béla társadalompolitikája. Katolikus Szemle*, 15 (1963) Róma, 301–308. Borbély István szerint rögtön a Miniszterelnökségre került, ahonnan egy éves tanulmányútra engedték, mindenesetre az esküt csak 1922-ben tette le. Az 1946-os minisztertanácsi előterjesztés szerint 1922–1923-ban folytatta külföldi tanulmányait. Életrajzában összefoglalását ld.: *Petrás Éva: Menekülés az emigrációba.* In: *A nagy testvér szatóc-*

boltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből. (Szerk. Gyarmati György–Palasik Mária). Bp., 2012. 245–262.

⁶ *Hámori Péter: Kísérlet egy „propagandaminisztérium” létrehozására Magyarországon. A Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztályának története 1938–1941. Századok*, 131 (1997) 353–380.

kívánságára teszel meg – meg is ígértél.⁷ A fentiek alapján tehát egyértelmű, hogy a propagandaszervezetnek szánt Társadalompolitikai Osztály – legalábbis részben – nyilasellenes szándékkal létesült, és annak felállítását Keresztes-Fischer szorgalmazta.⁸

Teleki Pál miniszterelnök 1940-ben a Társadalompolitikai Osztályt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba olvasztotta, Kovrig pedig egy új szervezet, a Nemzetpolitikai Szolgálat kijelölt vezetője lett; ezt a posztot Keresztes-Fischer Ferenc kívánságára kapta meg – hivatali esküjét a Belügyminisztériumban Keresztes-Fischer előtt tette le 1940. július 11-én,⁹ a vezetésre való megbízást 1940. november 18-án kelt 8300/1940. M.E.I. számú rendelettel kapta. A Nemzetpolitikai Szolgálaton végzett tevékenysége, és magának a szervezetnek a célja ugyan már nem teljesen ismeretlen, mivel Molnár Sándor, Kovrig Béla egyik legközelebbi munkatársának visszaemlékezése 2001-ben már megjelent.¹⁰ Az említett iratanyag része azonban másik közeli munkatársának, Roósz Andornak, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetétől (MABI) szintén a Miniszterelnökségre rendelt tisztviselőnek a nyilatkozata, amelyet valószínűleg Kovrig háború utáni igazolóbizottsági eljárásához írt.¹¹ A leírásból kiderül, hogy Imrédy alatt a szervezetet a nyilas- és Volksbundellenes propaganda ellen nem tett semmit és olyan alacsony volt a költségvetése, hogy Kovrig kérte visszahelyezését az OTI-ba.¹² A változás Teleki miniszterelnöki székbe jutásával érkezett el, amikor Teleki megbízta Kovrigot, hogy Roósszal és Molnárral egy „föld alatti” propagandahálózatot építsen ki, amely ellensúlyozza a nyilas és német propagandát, sőt olykor a kormányt is bírálja – ezzel megnyerve az olvasók bizalmát.¹³ Maga a beszámoló, viszonylagos rövidege (8 gépelt oldal) mellett is, olyan élményszerűen adja vissza a hivatalon belüli és kívüli konspiráció elemeit, hogy jelen cikk végén érdemesnek tartottam a teljes szövegű közlésre. A szervezet koncentrált munkával havonta két-három alkalommal 60–70 000 példányban egy előre összeállított címlista szerint terjesztette a röplapokat, melyeket részben Kovrig, de olykor maga a miniszterelnök írt. A sokszorosító berendezést (stencilgép) és a szükséges papírmennyiséget két konspirált lakásban tartották és délutánonként végezték azok sokszorosítását, valamint borítékolását. A borítékok címezését három címirodával írták le,¹⁴ de idővel olyan mennyiséget kellett gyártani a röplapokból,

hogy megállapodtak Weinberger Márton nyomdással, aki szűk családjával maga végezte azok szedését és nyomtatását.¹⁵ A röplapokat kisebb adagokban postaládákba dobták be különböző színű és méretű borítékokban, hogy a postások ne tudják megkülönböztetni azokat. Egy-egy éjjel átlag 100 postaládába dobták be a borítékokat, ami azt jelentette, hogy egész éjjel járták Budapest postaládáit. A nagytömegű, bérmentesített postahivatali feladást azért nem vállalhatták, mert akkor az egész akciót vissza lehetett volna követni a Miniszterelnökséghez. Az akcióhoz használt gépkocsikat több hamis rendszámmal használták, sőt mivel a német-, nyilas- és Volksbundellenes propaganda felkeltette azok figyelmét és elkezdtek őrködni a postaládáknál, ahol atrocitások is érték Molnárt, ennek következtében Roósz és Molnár fegyverviselésre és -használatra is engedélyt kapott a miniszterelnöktől – erről Éliassy Sándor budapesti rendőrfőkapitány is tudott.¹⁶

A röpiratok tartalma igen változatos volt, egy példát érdemes ezekből felidézni. Szálasi következő mondatait idézték egy kiadványukban: „A magyar népi kezdeményezés a rög és a vér elválaszthatatlanságát állítja harcának első vonalába... A nacionalista és szocialista paraszt a rög valóságos birtokosa lesz és első vérvédője a haza valóságára emelt rögnék... Hazánk és népeinek kezdeményezése bele kell illeszkedjék a földrendezés nagy művébe.” Ugye érti? – kérdezték, majd ígéretet tettek arra, hogy a következő röplap választ ad a kérdésre. Itt álljon most a válasz Roósz szavaival: „Mint kuriozitás említésre méltó többek között a klosetpapírra nyomtatott zöld nyilaskereszt és alatta Szálasi sűrűn használt „rög”-nek „Seggrög-szar” szavakkal való kifigurázása és nevetségessé tétele.”¹⁷ A másik említést érdemlő, röplapon terjesztett dokumentum az „igazi nyilas program”, melyet Teleki vázlata alapján Kovrig dolgozott ki, felfedve a szélsőjobb oldali politikai retorika mögött meghúzódó valódi szándékot és ezzel összeugrasztva a szélsőjobboldal pártjait. Példaként álljon itt egy idézet a „programból”, melyet a Magyar Nemzet 1939. december 1-jén közölt: „Nem kell többé kisiparos! A munkaállam nem tűrheti azt a nyersanyag-, munkaeszköz- és erőpocsékolást, aminek a hamis jelszavak következtében dédelgetett kisipari műhely a színtere. A kisipar műhelyviszonyai nem valók századunkba! A kisiparos a legrosszabb munkáltató. A nemzeti szocializmus kimondja: a kisüzem a kisbirtok ideje lejárt! A ma embere a kollektív ember, a ma üzeme a nagyüzem, a mai birtok a gabonagyár.”¹⁸ A „program” megjelenése nagy zavart okozott a szélsőjobboldali pártoknál, egymást szidták, és persze keresték az ismeretlen szerzőt, aki ostoba nyíltságával ártott ügyüknek.¹⁹

A Nemzetpolitikai Szolgálat könyveket is kiadott, többek közt elindította a Nemzeti Könyvtár című sorozatot, mely olcsón, nagy tömegben tette hozzáférhetővé magyar

⁷ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 17. O'svát László levele (nyilatkozata) Kovrig Bélának. Budapest, 1945. június 11.

⁸ A Miniszterelnökség, Társadalompolitikai osztály töredékes iratanyaga megtalálható a következő jelzeten: MNL OL - K 29. Az iratanyag tartalmazza a később felállított Nemzetpolitikai Szolgálat iratanyagának töredékét is.

⁹ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 6.

¹⁰ Molnár Sándor: Teleki Pál titkos tevékenysége a Sándor-palotában. In: Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből. (Szerk. Vigh Károly.) Bp., 2001. 31–91.

¹¹ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 18.

¹² Mint láttuk ez téves információ, mivel Kovrig Imrédy szélsőjobboldali politikája miatt kérte visszahelyezését, de úgy látszik erről még legbizalmasabb kollégái sem tudtak.

¹³ Molnár S.: i. m. 52.

¹⁴ Molnár Sándor „mintegy hat” címről írt ld.: Molnár S.: i. m. 50–51.

¹⁵ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 18. - 7. old., és Molnár S.: i. m. 67–68.

¹⁶ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 18. - 6. old., Molnár S.: i. m. 67.

¹⁷ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 18. - 7. old. Az eset annyira emlékezetes hogy Molnár is külön kitér rá, Szálasi mondatai a visszaemlékezéséből valók ld. Molnár S.: i. m. 56–57. Molnár így oldja fel: „Vérrög+vérválaság=sz...-rög”.

¹⁸ Molnár S.: i. m. 59–61.

¹⁹ Uo. 59.

írók műveit (Gárdonyi Géza, Kodolányi János, Tersánszky Józsi Jenő, Féja Géza, Móricz Zsigmond, Veres Péter, Pázmány Péter stb.) – a sorozat Molnár szerkesztésében 1944-ig jelent meg.²⁰ Ezek mellett kiadtak három olyan könyvet (füzetet) is – ezeket már titokban –, melyek a röplapokhoz hasonlóan német- és nyilasellenes éllel jelentek meg. Az egyik *Unghváry Sándor Mit láttam az Andrássy úti nyilasházban?* című pamfletje, mely nagy siker volt. A másik *Lajos Iván Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében* című könyve – a 38 ezer példányban megjelent mű miatt Teleki parlamenti interpellációt is kapott, melyre azt válaszolta: „Mihelyt megjelent, kértem a német követséget, legyen segítségemre annak megállapításában, van-e olyan citátuma a könyvnek, amelyet nem Németországban megjelent könyvből vett át a szerző. Erre a felkérésemre a mai napig sem kaptam választ.”²¹ Értethető is a mű kapcsán keletkezett felháborodás, hiszen ebben a *Mein Kampf* magyarokra vonatkozó részei mellett idézi a Hitlerre is nagy hatást gyakorló 19. századi Paul de Lagarde először 1916-ban, majd 1937-ben Németországban ismételt kiadott művének igen sommás mondatát: „A dunai birodalom minden néptörzse, beleértve a magyarokat is, Európának csak terhére van. Minél előbb pusztulnak el, annál jobb reakjuk és ránk nézve.”²² Az utolsó és egyben legnagyobb műve, mely 1941-ben ugyancsak titkos kiadásban jelent meg 3 000 példányban, és melynek szövegét a szerző Molnár Sándorral dolgozta át, *Bajcsy-Zsilinszky Endre Helyünk és sorsunk Európában* volt. A könyvet német tiltakozásra formálisan betiltották, de Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Lee Tibor sajtóügyész közreműködésével – néhány tucat példány formális bezúzása után – a kiadó, Gergely R. a megmaradt kb. 600 példányt elrejtette.²³

Kovrig ekkori tevékenységéről is tanúskodik Varga Béla 1945-ben adott írásos nyilatkozata, melyet Roószhoz hasonlóan szintén az igazolóbizottsági eljárással kapcsolatban tett.²⁴ A hat oldalas, gépelt, minden oldalán lepecsételt és aláírt nyilatkozatból meg tudható, hogy kifejezetten Keresztes-Fischer kívánsága volt a hivatal megszervezése és szellemi vezetőjéül Kovrig kijelölése, mivel „egyetemi magántanári minőségében, hivatalos megbízás nélkül, önszántából, éveken át – még Gömbös Gyula delelése idején is – tudományos alaposággal, írásban és szóval állhatatosan küzdött a náciizmussal szemben.”²⁵ Kovrig munkája kapcsán felkereste a Független Kisgazdapárt alelnökét, Varga Bélát, és Telekire, valamint Keresztes-Fischerre hivatkozva kérte segítségét, különösen a Somogy megyében található Volksbund és nyilas szervezetek és személyek megfigyelésére. Kapcsolatuknak nyoma is maradt, ugyanis Varga egy Csurai Mihály nevű személyt javasolt a – levélben nem részletezett – somogyi munkára oly módon, hogy felvennék fővárosi műszaki tisztviselőnek (véltetőleg névleges állásba, a valódi munkát Somogyban

végezve), mivel ismerős Somogyban és „ért a nép nyelvén”, ezért szerinte teljesen alkalmas a feladatra.²⁶ Teleki Pál halálát követően Kovrig benyújtotta lemondását, ezt követően Bárdossy László miniszterelnök utasította valamennyi nyilas- és Volksbundellenes irat megsemmisítésére, és 1941. május 21-én felmentette a Nemzetpolitikai Szolgálat vezetése alól.²⁷ Ezt követően szociológiai katedrát kapott a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen és az újonnan alapított Közgazdaságtudományi kar dékánja lett, végül 1942–1943-ban az egyetem rektora volt. Kolozsvári tanári működése során is folyamatosan hangoztatta nézeteit és felháborodását a zsidóüldözés miatt. Lazar Livius, az egyetem egyetlen román professzora azt nyilatkozta, hogy Kovrig részéről soha nem tapasztalt nemzetiségi türelmetlenséget, sőt „előttem mindig fölháborodva, undorral telten nyilatkozott a zsidóság üldözéséről és 1941 óta, tehát közelebbi megismerkedésünk óta, mindig – és pedig igen sűrűn – hirdette, hogy Németország elveszíti a háborút.”²⁸ Urbán Gusztáv táblabíró nyilatkozata alapján értesülünk arról, hogy a német megszállás után, 1944 áprilisában, a Kolozsvárott alapított *Congregatio Incarnatae Sapientiae* kongregáció prefektusaként Kovrig a Korinthisziakhoz írt levélből a következő igékre alapozta beszédét: „Nincsenek többé sem zsidók sem görögök, sem rabszolgák sem szabadok, mert mindnyájan egyek vagytok Krisztusban. Aki igazságtalanságot követ el, elnyeri igazságtalanságának büntetését.”²⁹ Az adott körülmények között, amikor a zsidónak nyilvánított személyeket megkülönböztető jel viselésére kötelezték és gettóba zárták, ez igen bátor kiállásnak számított. Visszatérve Varga Béla nyilatkozatára, megtudjuk, hogy 1943. augusztus 23-ára Apor Vilmos győri püspök elnöklete alatt Kovrig egy tanácskozást hívott össze, melyen az ország legismertebb katolikus vezetői – köztük Varga Béla – a Katolikus Szociális Népmozgalom nevű szervezet megalakításáról döntöttek. Az értekezleten tartott nyitóbeszédében Kovrig

²⁶ MNL OL K 29 - 1. - f/4. - 4. folio. Az 1940. december 27-én kelt levél homályos fogalmazása egyértelműen konspirációs tevékenységet sejtet. A levél mellett található Csurai saját kezű önéletrajza. A Varga Béla által írt levél megszólítása Méltóságos Uram! Kedves Barátom – ezért valószínűleg Kovrignak szólt, ugyanis ha Telekinek írta volna, akkor vélhetőleg excelenciás lett volna a megszólítás.

²⁷ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 7. Az iratok megsemmisítésére vonatkozó utasítás: MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 10., erről Roósz is beszámolt ld.: MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. No. 18. - 8. old., valamint Molnár is ld.: *Molnár S.*: i. m. 85–90. Molnár tudósít arról is, hogy a történetek dokumentálása érdekében minden röplapból eltettek három-három példányt, melyeket Roósz nővérénél rejtettek el, aki 1944-ben, a nyilasoktól való félelmében elégette azokat. Az ügyviteli iratok töredékén kívül fennmaradtak Kovrig Béla félhivatalos levelei is ld.: MNL OL K 29 - 2. tétel. Ezekben többnyire protokolláris témájú iratok vannak, többek közt megtalálható az iratanyagban Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát 1939. január 10-én kelt, Kovrig előléptetéséhez gratuláló levele és az arra írt válasz is ld.: MNL OL K 29 - 2. - 59–60. folio. Egy másik érdekes irat Hamvas Bélának a Fővárosi Könyvtár fejléces papírján 1939. október 28-án kelt levele, melyben tudatja, hogy kész a meghívásnak eleget tenni, és kéri Kovrigot, hogy közölje a megbeszélés helyét és idejét ld.: MNL OL K 29 - 2. - 39. folio. Ez utóbbi megkeresés esetleg Hamvas Világválság című esszéjének előző évi megjelenéséhez kapcsolódik, mely felkelthette Kovrig figyelmét.

²⁸ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 14.

²⁹ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 8. Urbán tévedett az első mondat: Gal. 3,28., a második: Kol. 3,25.

²⁰ Uo. 42–45.

²¹ Uo. 65.

²² Uo. 64.

²³ Uo. 78.

²⁴ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 1/1., 1/2. Az irat két eredeti példányban található az iratanyagban.

²⁵ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 1/1. - 2. old.

kijelentette, hogy Németország a háborút elvesztette, így az ország „teljes politikai és társadalmi rendszerváltás előtt” áll, valamint felhívta a figyelmet arra, hogy az „emberi méltóság, a természeti jogok, és a polgári szabadságjogok teljes tiszteletben tartásával kell a katolikus öröknek részt venniük az ország újjáépítésében.” Az értekezlet – Apor Vilmos püspök javaslatára – Kovrigot bízta meg egy, a háborút követő rendszer új szociális programjának kidolgozására. A megbízás eredménye lett a *Magyar társadalompolitika* című kötet, mely nemcsak egy új programot tartalmazott, hanem összefoglalta és elemezte a két világháború közti magyar szociálpolitikát és jogalkotást. A mű 1944 februárjában már a szedés elkészülésének végére járt, azonban a német megszállás után már nem tudták hivatalosan megjelentetni, így Kovrig azt három kötetes egyetemi segédlet formájában sokszorosította és a németellenes katolikus vezetők körében terjesztette. 1944. július elején Kovrig Béla Esztergomba ment és egyházi jóváhagyással – a prímási adminisztrációval együttműködve – elkezdte kiépíteni az ellenállási mozgalom katolikus szárnyát. Július végén a társadalmi vezetők Kovrig elnöklele alatt tartott értekezleten döntés született arról, hogy felhívják a főpapaságot: gyakoroljanak nyomást Horthy Miklós kormányzóra Sztójay Döme miniszterelnök leváltása, és egy fegyverszüneti tárgyalásokra alkalmas kormány kinevezése ügyében. 1944 őszén Kovrig egy röpiratot bocsátott ki, „melyben többek között hevesen tiltakozott a modern rabszolgaság, embereknek kényszermunkára elhajtása, gyakran idegenbe hurcolása, a családi kötelek széjjelszakítása ellen. Ez volt 1944. március 19. óta, tehát a németek és a hatalmat bitorló cinkosai uralma alatt megjelent és terjesztett egyetlen magyar kiadvány, melynek szerzője saját neve alatt tiltakozott a deportálások ellen.”³⁰ 1944. október 12-én Serédi Jusztinián döntése alapján a Magyar Front katolikus szárnyának neve Kereszténydemokrata Néppárt lett. A Magyar Front vezetőségébe (Intéző Bizottság) a párt Pálffy Józsefet delegálta, de Varga Béla szerint a katolikus szárny vezetője egyértelműen Kovrig volt, és Pálffy csak azért képviselte a katolikus szárnyat, mert Kovrig többször is kijelentette, hogy a háború után nem akar politikai pályára lépni – kizárólag a szaktudománynak akarta szentelni életét –, ezért taktikailag jobb, ha egy olyan személy képviseli a Magyar Frontban a Kereszténydemokrata Néppártot, akinek a háború után is aktív politikai szerepet szánnak. Szakasits Árpáddal, a Magyar Front Intéző Bizottságának elnökével való előzetes egyeztetés alapján Kovrig szervezte meg a Magyar Front „Nemzeti Felszabadító Bizottság” aláírású röplapjának 200 000 példányban történő kinyomtatását és terjesztését. Érdekes Varga Béla azon mondata, mely szerint Buda felszabadulása után „Kovrig Béla a Néppárt szervezői előtt jelenlétemben is helytelenítette ilyen pártnak [t. i. kereszténydemokrata] a felszabadulás utáni tovább szervezését. Amikor pedig a Néppárt további fenntartásához és kiépítéséhez gróf Pálffy József mégis ragaszkodott, Kovrig nem lépett be Pálffy pártjába, sőt biztos információim szerint ennek vezető köreitől teljesen visszavonult.”³¹

³⁰ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 1/1. - 4. old.

³¹ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 1/1. - 5. old.

A háború után Kovrig Bélának két igazolóbizottság előtt is igazolnia kellett háború alatti tevékenységét.³² Személyi hagyatékában – Varga Béla ismertetett nyilatkozatán kívül – több hasonló tartalmú nyilatkozat van, ezek közül a legismertebb személy a két világháború közötti vezető történések egyikének, Szekfű Gyulának 1945. június 5-én kelt nyilatkozata,³³ de megtalálhatjuk benne Mihalovics Zsigmond, az Actio Catholica országos igazgatójának,³⁴ Száva István és Erdődy János baloldali írók, újságírók,³⁵ Hamvas Endre csanádi püspök nyilatkozatát is.³⁶ Benkő István, az ellenállás katolikus szárnyában Kovrig irányítása alatt dolgozó, a Gestapo által 1944. december 5-én elfogott, majd Dachauba internált áldozópap nyilatkozatából még azt is megtudjuk, hogy Kovrig a szintén a Gestapo által internált Eglis István áldozópap Eglis Miklós nevű édesapjának irataival bujkált.³⁷ A fent leírt életpálya alapján azt gondolhatnánk, hogy ezek után viszonylag egyszerű úton – a háború alatti terveinek megfelelően – Kovrig Béla visszakerült a katedrara. Hogy ez mégsem így történt, abban nagy szerepet játszott a háború után kialakult politikai helyzet, és elsősorban a Magyar Kommunista Párt, illetve az irányítása alá tartozó, 1946 szeptemberében a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályából átalakult Államvédelmi Osztály. Mivel az 1945-ös választásokon a Magyar Kommunista Párt politikai befolyásához képest igen szerény eredményt ért el, az országban megindult a Független Kisgazdapárt, valamint a „klerikális reakció” elleni harc. A Kovrig személye elleni támadásokat jól jelzi, hogy a Független Kisgazdapárt hetilapja, a Demokrácia egy lejárato közleményt adott ki róla, melyért Varga Béla és Tildy Zoltán 1945. szeptember 17-i levélben kértek bocsánatot tőle, mint írták: „Mínt hogy jól ismerjük demokratikus múltadat és működésedet és azt, hogy ez a förmedvény hemzseg a valótlanságoktól, továbbá azt, hogy semmiféle pártszervezéssel nem foglalkozol, már most közöljük, hogy pártunk hetilapja a »Demokrácia« legközelebbi számában teljes elégtételt adunk.”³⁸ Ugyancsak 1945. szeptember 27-én kelt az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság 37/1945. eln. számú igazolása arról, hogy Kovrig nem vett részt a „Jud Süss” című film vizsgálatában, mivel a bizottságban viselt alelnöki tisztségéből 1941. június 30-án felmentették.³⁹ A fentiek ellenére Kovrig az egyik legfontosabb célszemély volt a kommunista párt által irányított államvédelem számára, akit végül

³² MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 46. - 5. old. A Műgyetemi Tanárok és Alkalmazottak Igazoló Bizottsága 1945. augusztus 13-án kelt 547. számú határozatával, a kolozsvári egyetem tanárait Budapesten Igazoló Bizottság 1945. szeptember 8-án kelt 255/b. számú határozatával igazolta Kovrig háború alatti tevékenységét.

³³ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 16. A dokumentum képeinek és átirásának közlését ld. a 2. sz. lábjegyzetben megadott helyen.

³⁴ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 7.

³⁵ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 3.

³⁶ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 13.

³⁷ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 23/1., 23/2. Ezt megerősíti Varga Béla nyilatkozata is: MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 1/1 - 5. old.

³⁸ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 26. A helyreigazítás szövegét ld.: MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 27.

³⁹ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 5. - No. 25. Ld. még *Hámori P.*: i. m. 377. 142. lábjegyzet.

az állambiztonsági akták tanúsága szerint 1946. szeptember 9-én szerveztek be.⁴⁰ A beszerzésének körülményeit Kovrig szemszögéből ismertető dokumentum pontosan leírja az eseményeket. A dátum nélküli 6 oldalas gépelt irat egy angol nyelvű esküformula⁴¹ után magyar nyelven írja le Kovrig vallomását.⁴² Az irat keltezésében segítségünkre lehet, hogy abban megemlíti: Kerkai Jenő jezsuita atya letartóztatásban van 1949. február óta, tehát ez a *terminus post quem*. A *terminus ante quem* meghatározásában pedig édesanyja korára való utalás segíthet, ugyanis a vallomás felvételekor 72 éves volt, ez alapján 1952. augusztus 27-e előtt készülhetett az irat, mivel édesanyja, Potótzky Janka, fia születése idején 20 éves volt.⁴³ A legvalószínűbb, hogy 1952. március környékén történt a vallomás, mivel édesanyja ekkor kórházba került és egykori tartótisztje, Tihanyi, orvosprofesszorként a milwaukee-i egyetemre küldött Kovrignak levelet, melyben beszámol anyja állapotáról, egyúttal egy washingtoni találkozóra invitálta – a levelet „Mirkó” fedőnéven írta alá (a vallomásban MILKO szerepel).⁴⁴ A vallomás három részre osztható. Az első féloldalas rész vázlatosan ismerteti Kovrig Béla életútját az emigrációig. Ezt követi beszerzésének részletes leírása. E szerint a Petőfi pontonhídon⁴⁵ átkelve ½ 10-kor a Petőfi téren egy ismeretlen igazoltatta, és felszólította, hogy kövesse őt a szerb templom⁴⁶ melletti kapualjba. Ezután az Andrassy út 60-ba vitték, majd a „szokásos” módon igyekeztek hatni rá: hosszú ideig egy fallal szemben kellett mozdulatlanul ülnie, ezt követően oroszul beszélő személyek mutogatással próbálták értésére adni, hogy fel fogják akasztani, majd jöttek a magyar „detektívek”, akik láthatólag felkészültek voltak tudományos tevékenységéből. Az 1926-ban kiadott *Az új Oroszország*,

⁴⁰ Kovrig Béla dossziéjára ld.: *Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián*: Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990. Bp., 2008. 193–203. Beszerzésének körülményeit és az ÁVO-nak írt jelentéseit a titkosszolgálati iratokból feldolgozta *Petrás É.*: i. m. 252–259.

⁴¹ „I, Béla Kovrig, being first duly sworn, do on oath depose and say that.”

⁴² MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 46. A dokumentum képeinek közlését ld. a 2. sz. lábjegyzetben megadott helyen.

⁴³ Mivel Potótzky Janka 1898. augusztus 27-én, 19 évesen kötött házasságot, a fenti dátum lehet a *terminus ante quem*.

⁴⁴ *Petrás É.*: i. m. 260. Tartótisztjéről a következők tudhatók: Tihanyi János (1921?–?) 1940-ben, a felsőkereskedelmi iskola elvégzése után egy textilnagyereskedésben dolgozott, ebben az időben csatlakozott a Szociáldemokrata Párthoz. 1943-ban munkaszolgálatos behívót kapott, 1944-ben megszökött a munkaszolgálatból és hamis papírokkal bujkált. 1945. február 11-én Fehér Lajos vette fel a budapesti politikai rendőrséghez, ahol egyházi vonalon kezdett dolgozni. Az önálló Államvédelmi Hatóságnál a katonai kémelhárítást, az operatív technikát irányította, végül a hírszerzés helyettes vezetője lett. Az államvédelmi hatósági tisztogatások következményeként 1953. január 12-én őrizetbe vették, de a belügyminiszter utasítására kiengedték. Ezt követően a Magyar–Szovjet Olaj Rt.-nél dolgozott, majd 1957 júliusától az IBUSZ vezérigazgató-helyettese lett, 1961 novembere után a Chemolimpex Külkereskedelmi Vállalatnál töltött be vezető pozíciókat. Életrajzára ld.: *Müller Rolf*: A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október–1948. szeptember). *Betekintő* (Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata) 2013/3. 9. (http://www.betekinto.hu/2013_3_muller az oldalszám a letölthető pdf fájlra vonatkozik, utolsó letöltés 2017. augusztus 1.).

⁴⁵ A híd az Erzsébet hídtól északra a Tabánt kötötte össze a Petőfi térrel.

⁴⁶ A templom görög ortodox templom volt, 1949-ben került a Moszkvai Patriarchátus tulajdonába.

valamint az 1940-ben kiadott *Korfordulón*, továbbá az 1942-ben megjelent *Embersors a szovjetéletben* című műveiből idéztek, és az ott leírtak szovjetellenes élet igyekeztek áldozatuk ellen fordítani. Kovrig Béla – vallomása szerint – hamar rájött, hogy ez csak színjáték: „Ekkor már láttam miről van szó. Hiszen ha az oroszok feltétlenül ragaszkodnának kiadástomhoz, akkor nem folynék ez a teketória órákon át, egyszerűen elvittek volna.”⁴⁷ Számára viszont a menekülő út csak az együttműködés, vagy annak látszata lehetett, tehát mindent aláírt. A vallomásból megtudjuk, hogy ekkor, vélhetőleg kompromittálási célzattal, több jelentést írtak vele, melyeket antedatáltak – tehát az állambiztonsági iratokban lévő beszerzési időpontjának 1946. szeptember 9-i dátuma erősen megkérdőjelezhető. A vallomásból megtudjuk azt is, hogy „beszerzése” másnapján több, hozzá közel álló személy előtt dekonspirálta magát, vagyis elmondta mi történt vele, és mit várnak el tőle a „szervek”. Ezzel hatalmas kockázatot vállalt, hiszen nem tudhatta, hogy valaki közülük nem jelent-e, de úgy látszik bízott emberismeretében és bátran kijelenthető, hogy az adott körülmények között a lehető legtisztességesebb módon járt el – és még ezzel is sokat kockáztatott.⁴⁸ A valóságban nevesített személyek, akiknek elmondta mi történt, a következők: Borbély István jezsuita provinciális,⁴⁹ Marcell Mihály a Központi Szeminárium rektora,⁵⁰ Szabó Imre az Actio Catholica országos igazgatóhelyettese,⁵¹ Freesz József a munkáspasztoráció érseki biztosa,⁵² Kerkai Jenő jezsuita

⁴⁷ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 46. - 2. old.

⁴⁸ Kovrig Béla megítélésével kapcsolatban ld.: *Szabó Csaba*: Gondolatok Kovrig Béla „hazatalált” kézírata kapcsán. *Levéltári Közlemények*, 87 (2016) 359–364., különösen 361. Természetesen a szerző nem ismerhette ezt a vallomást, mivel az iratanyag csak 2016 végén került a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrizetébe.

⁴⁹ Borbély István (1903–1987) katolikus pap, jezsuita szerzetes. 1921-ben belép a jezsuita rendbe, 1931-ben pappá szentelték, bölcséletet, hittudományt és dogmatikát tanított. 1944–1948 közt tartományfőnök (provinciális). 1948-ban elkezdte szervezni a fiatal rendtagok külföldre szökését, majd 1949 januárjában, miután kinevezte utódát, Tüll Alajost, maga is elhagyta az országot. 1949–1952 közt Olaszországban tanított, majd Kanadába költözött, ahol 1973-ig tanított. A kivonatos életrajz a következő szócikk alapján: *Diós István*: Borbély István. In: Magyar Katolikus Lexikon. I–XVII. Bp., 1993–2014. (Főszerk. Dr. Diós István, Szerk. Dr. Viczán János, a továbbiakban: MKL), XVI. k. Bp., 2013. 226.

⁵⁰ Marcell Mihály (1883–1962) pap, egyetemi tanár. 1906-ban szentelték pappá, ezután hitoktató, az I. világháborúban tábori lelkész volt. 1921-ben a kezdeményezésére alapították az Országos Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetséget. 1930-tól 1950-ig az Angolkisasszonyok Tanítóképzőjének igazgatója, 1938-tól 1952-ig a Központi Papnevelő Intézet rektora, 1939–1940-ben és 1944–1945-ben a PPTE Hittudományi Kar dékánja. A kivonatos életrajz a következő szócikk alapján: *Pécs Mária–Mészáros István–Diós István*: Marcell Mihály. In: MKL VIII. k. Bp., 2003. 605–607.

⁵¹ Szabó Imre (1901–1976) katolikus pap, pápai kamarás. 1924-ben szentelték pappá, 1944-től Budapest krisztinavárosi plébános, kerületi esperes. 1950–1957 közt budapesti érseki helytartó, 1951-től esztergomi segédpüspök. 1962-től részt vett a II. Vatikáni Zsinat munkájában, 1969-től apostoli kormányzó. A kivonatos életrajz a következő szócikk alapján: *Viczán János*: Szabó Imre. In: MKL XII. k. Bp., 2007. 481.

⁵² Freesz József (1901–1951) katolikus pap. 1931-ben szentelték pappá, 1942-től az Egyházközségi Munkásosztály (EMSZO) igazgatója, mely 1944-ben csatlakozott a Magyar Fronthoz, melyben Freesz volt a képviselője. 1944-ben a szervezet monori titkos nyomdájában „Katolikus mozgalmak” aláírással röpcedulát gyártottak, a nyomdát november végén a Gestapo földerítette, december 5-én a szervezet központjában letartóztatták Benkő Ist-

szereztes,⁵³ Ottlik György a Hungarian Quarterly volt főszerkesztője,⁵⁴ Haynal Imre belgyógyászprofesszor,⁵⁵ Markos Olivér volt kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter,⁵⁶ Vécsy László egyházjogász.⁵⁷ Természetesen ezek a nevek a vallomásban azért is szerepeltek, hogy története más forrásból is igazolható legyen az amerikai hatóságok számára, ugyanis nincs kétség afelől, hogy ez az eskü alatt tett vallomás vagy az FBI vagy a CIA számára készülhetett – erre utal a vallomás első oldalának bal felső sarkában lévő angol nyelvű kezelési utasítás.⁵⁸ A dokumentum legérdekesebb része azonban az, hogy Kovrig a megfigyelttekkel, különösen a jezsuita Kerkai Jenővel megbeszélte a jelentéseket, sőt azokra éppen a megfigyelttek dolgozták ki a részletes választ, egyúttal gyorstalpaló tanfolyamot tartva az ÁVO munkatársainak az egyház szervezetével és egyháztörténettel kapcsolatos kérdésekről. Ami szintén érdekes mozzanat a vallomásból az az, hogy Kerkai

ván főtitkárt és Eglis Istvánt, Freesz illegálitásba vonult. 1948 februárjában beidézték az Andrássy út 60-ba, ahol sikertelenül próbálták beszerezni, végül behalt a kínzásokba. A kivonatos életrajz a következő szócikk alapján: *Hetényi Varga Károly*: Freesz József. In: MKL III. k. Bp., 1997. 832., G. J. (*Gergely Jenő?*): Egyházközségi Munkásszakosztály. In: MKL II. k. Bp., é. n. [1996]. 929–930.

⁵³ Kerkai Jenő (1904–1970) eredeti neve Czinder Jenő, katolikus pap, jezsuita szerzetes. 1924-ben belép a jezsuita rendbe, 1934-ben pappá szentelték. 1935-ben megalakította a Katolikus Agrárfiújsági Egyesületek Országos Testületét (KALOT), melynek egy egyéves megszakítással (1938. szeptember és 1939. szeptember) megszűnéséig, 1946-ig vezetője volt. 1948-ban a kaposvári rendház házfőnöke lett, majd 1949 februárjában letartóztatták és több tárgyaláson először két évre, majd négy évre ítélték. 1956 októberében kiszabadult, azonban 1957 áprilisában felszólították, hogy töltsen le börtönbüntetését, 1959 szeptemberében végleg szabadult. 1964-ben Pannónalmára költözött, ahol 1970-ben meghalt. A kivonatos életrajz a következő szócikk alapján: *Balogh Margit*: Kerkai Jenő. In: MKL VI. k. Bp., 2001. 672.

⁵⁴ Ottlik György (1889–1966) diplomata, újságíró. 1912–1929 közt a berni és szófiai nagykövetségen dolgozott, közben 1919–1923 közt a Pester Lloyd külpolitikai szerkesztője, 1923–1930 közt a Budapesti Hírlap külügyi rovatvezetője. 1934–1935 közt a Budapesti Hírlap, 1935–1939 közt a Nouvelle Revue de Hongrie, 1937–1944 közt a Pester Lloyd főszerkesztője. In: Magyar Életrajzi Lexikon I–III. Bp., 1967–1981. (Főszerk. Kenyeres Ágnes.) II. k. Bp., 1969. (a továbbiakban: MÉL) 330. A Hungarian Quarterlyt Balogh Józseffel szerkesztette ld.: *Frank Tibor*: A Hungarian Quarterly irodalompolitika 1936–1944. *Filológiai Közöny*, 24 (1978) 55–65.

⁵⁵ Haynal Imre (1892–1979) orvos, egyetemi tanár. Orvosi diplomáját a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen szerezte, majd I. világháborús frontszolgálat után a Korányi Sándor vezette Belgyógyászati Klinikán szerzett gyakorlatot, közben bécsi és londoni tanulmányokat folytatott, végül 1940-ben a kolozsvári egyetemen egyetemi tanár, 1944 őszén az orvosi kar dékánjaként megtagadta az egyetem kiürítésére kapott parancsot. Klinikáján több száz embert bújtatott a deportálások elől. 1946-tól a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, ekkortól Budapesten folytatta orvosi működését 1963-ig. MÉL I. k. 362.

⁵⁶ Markos Olivér (1888–1966) jogász, politikus. 1913-tól igazságügyminisztériumi jegyző, 1920-tól ügyvéd, 1929-től a Budapesti Királyi Ítéltábla bírása, 1934-től a MÁV igazgató-helyettes főügyésze, 1940-ben igazgató főügyész. 1943-ban a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztériumba rendelték, 1944. augusztus 29–1944. október 16. közt kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. 1945-től az egri jogakadémia tanára. MÉL II. k. 149.

⁵⁷ Vécsy László (1894–1976) katolikus pap, hittanár, egyházjogász, egyetemi tanár. 1917-ben szentelték pappá, 1924-től az egri érseki tanítóképző hittanára, 1927-ben egyházjogi doktorátust szerez. 1944-től az egri jogakadémia egyházjogi és római jogi tanára, 1948-tól dékánja. 1949–1957-ig főszenzációs bíró. A kivonatos életrajz a következő szócikk alapján: *Viczián János*: Vécsy László. In: MKL XIV. k. Bp., 2009. 908–909.

⁵⁸ „Not to be used until further notice.”

Jenő előtt öten dekonspirálták magukat – úgy tűnik, hogy a „klerikális reakció” elleni harc ekkor még nem kecsegtetett sok sikerrel. A dokumentum harmadik részében a tanítás szabadságának hiányát nehezményezi Kovrig, mivel annak ellenére, hogy két igazolóbizottság is igazolta őt, nem folytathatta tanári működését. A Minisztertanács 1946. augusztus 16-án,⁵⁹ majd augusztus 30-án⁶⁰ vette napirendre kinevezését az Agrártudományi Egyetem Általános Jogi Ismeretek Tanszékére, azonban az igazságügyi miniszter, a szociáldemokrata Ries István, valamint a kiszagda tájékoztatásügyi miniszter, Balla Antal javaslatára kinevezését levették a napirendről.

1946. szeptember 15-től Mindszenty József primás kinevezte az Egerben működő Magyar Katolikus Akadémia Jog- és Államtudományi Karának Közgazdaságtani Tanszékére, ahol emigrálásáig tanított.⁶¹ 1948. július 1-jén az összes egyházi iskolát államosították, köztük az egri jogakadémiát is. Az új szervezetű Jog- és Közigazgatástudományi karon kötelezővé vált a szociológia oktatása, azonban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium képviselője, Buday György az Egyetemi osztály miniszteri osztálytanácsosa 1948. szeptember végén közölte, hogy nem hagynák jóvá a kar tanrendjét, ha Kovrig oktatná a szociológiát. A diákság részéről is nyomás alá helyezték Kovrigot, ugyanis október elején az egri diák-szervezet két vezetőjét Budapestre hívták a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségének (MEFESZ) központjába, és előtűk abszurdumnak nevezték, hogy olyan antidemokratikus tanár mint Kovrig taníthat, és ha ez nem változik, akkor a „pesti vezetőség a helyszínen rendet teremt.” Erről rögtön visszaérkezése után az egyik egri diák tájékoztatta tanárát. Ez a fejlemény lehetett az utolsó csepp a pohárban, mely végül meggyőzte Kovrigot és feleségét, Neviczky Gabriellát,⁶² hogy el kell hagyniuk az országot. 1948. október 15-én

⁵⁹ MNL OL XIX - A - 83 - a (Az államigazgatás felsőbb szervei, Központi nem miniszteriális kormányzati szervek, Minisztertanács, Jegyzőkönyvek és mellékleteik) - 1946.08.16. - 16. old. (32. napirendi pont).

⁶⁰ MNL OL XIX - A - 83 - a - 1946.08.30. - 37–38. old. (57. napirendi pont, az előterjesztés: 155–156. old).

⁶¹ Mindszentyvel már miniszterelnökségi osztályvezetőként is volt kapcsolata, ugyanis az akkor még Pehm Józsefként szereplő zalaegerszegi plébános 1941. február 27-én kelt jelentésében összefoglalta Zala megye helyzetét, melyben igen rosszalóan nyilatkozik Teleki Béla főispánról. Jelentése szerint a katolikusok számaránya a megyében 93%, ennek ellenére a főispán protestánsokkal igyekszik betölteni a hivatalokat, iskolákat. Témánk szempontjából kiemelendő a jelentés következő mondata: „Főbírói tiltakozás ellenére Szepetnekre – egy majdnem tisztára katolikus orvoskörbe – hozta [t. i. Teleki Béla] a soproni evangélikus lelkész fiát, aki az 1941-i népszámláláson feleségével németnek vallotta magát, és az evangélikus lelkéssel rajta voltak, hogy a németek számát agitációval megemeljék, ami sikerült is. Amint-hogy a túlzó felekezeti eskedés mindenképp, de így is árt a nemzeti ügynek.” MNL OL K 29 - 1. - f/4. - 3. folio.

⁶² MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 41. Neviczky Gabriella (1895 augusztus 13., Zágráb–1979. október 8., Milwaukee) apja: Neviczky Miklós királyi erdész, született Vajnatinában, apai nagyapja Neviczky György járásbíró, apai nagyanyja: Tomniesek Mária, anyja: Tolvay Sarolta, született Beregszászot, anyai nagyapja: Tolvay Gyula királyi ítéltáblai bíró, anyai nagyanyja: Komlós Szeréna. A Komlós családra ld.: *Petrovay György*: A komlósi Komlós-család története 1344. évtől. (két közlemény) *Turul*, 13 (1895) 31–38., 84–90. Komlós Szeréna és Tolvay Gyula a III. táblán (88.) található. A szülők Beregszászon házasodtak össze 1894-ben, mindkét szülő evangélikus volt. A polgári iskolát 1910-ben, Zágrábban kitűnő eredmény-

Stephen Kozsak, az Amerikai Egyesült Államok követségi tanácsosa segítségével egy követségi autó csomagtartójában kicsempészték őket az országból.⁶³ Az emigrálás estéjének – az ország illegális elhagyásának – eseményei kalandregénybe illő fordulatokat tartalmaztak, ahogy azt egy 1952-ben megjelent folyóirat a Kovrig Bélával és feleségével készített beszélgetés alapján leírta. 1948. október 15-én, pénteken este a Szent István templom órája éppen elütötte az ötöt, amikor Kovrig Béla feleségének mondta, hogy az autó rájuk vár – kint az erdőben. Alighogy ez elhangzott, kopogás hallatszott a bejárati ajtón. Kovrig szólta a feleségének, hogy rejtőzzön el a fürdőszobában. Az ajtóban egy rendőr állt, aki közölte, hogy azonnal találkoznia kell az államvédelmi osztály egy emberével a szomszédos kávéházban. Kis időt kért, majd utasította feleségét, hogy amint elhagyta a lakást, a hátsó ajtón, a kerten keresztül hagyja el a házat és menjen a találkozó helyére. Kovrig a találkozón először azt hitte, hogy menekülésük tervét kiderítették, magyarán szólva lebuktak. Azonban a megbeszélés folyamán nyilvánvalóvá vált előtte, hogy egy korábbi Barankovics Istvánnal tartott megbeszéléséről érdeklődtek. Kovrig ekkor „bevallotta”, hogy megpróbálta Barankovicsot meggyőzni, hogy lépjen be a koalíciós kormányba. „És erre mit mondott a barátja?” – kérdezte a rendőr. Kovrig előadta, hogy hajlott rá, de még nem döntött, a hétvégén találkozni. A rendőrség embere erre azt mondta, hogy ha sikerül meggyőznie Barankovicsot, akkor megtarthatja professzori állását, végül utasította, hogy hétfőn ugyanott ismét találkozzanak. Végül tehát Kovrig szerencsésen elérte a kicsempészésükre megszervezett autót a találkozó helyszínén, és ha kis késéssel is, de elindulhattak – a fent említett csomagtartóba rejtőzve – nyugatra.⁶⁴ 1948. november 5. után Salzburgból Innsbruckba mentek, majd Rómában töltöttek néhány hónapot, végül 1949. november 22-én érkeztek meg az Amerikai Egyesült Államokba, a La Guardia repülőtérre. Ajánlólevélként magukkal vitték Borbély István jezsuita provinciális 1948. szeptember 27-én kelt angol nyelvű nyilatkozatát, mely ismerteti Kovrig pályafutását, hosszan idézve Mindszenty 1945. május 1-jén kelt nyilatkozatából – mely összefoglalja háború alatti tevékenységét –, valamint Varga Béla fent idézett nyilatkozatából is.⁶⁵ Czethofer Sándor 1948 decemberében, Innsbruckban kelt levelében kéri Edmund Walsh amerikai jezsuita szerzetest,⁶⁶ hogy a Newman Club Minneapolisban 1948. szeptember 3–5. közt tartott 34. évi gyűlésén elfogadott terv szerint mintegy 20, 18–25 év közötti magyar fiatalnak biztosítsanak ösztöndíjat, szállást és ellátást, továbbá Mindszenty nevében kéri, hogy Kovrig Bélának

nyel végezte, majd Újvidéken kereskedelmi tanfolyamot végzett 1911-ben, jeles eredménnyel. (MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 1., No. 2.). Halála időpontja az iratanyagban található halottvizsgálati bizonyítvány alapján állapítható meg: MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 50. Sajnos Kovrig Bélával kötött házasságára vonatkozó irat nincs az irathagyatékban.

⁶³ Petrás É.: i. m. 259.

⁶⁴ Edward E. Harrigan: Flight from liberation. In: The Marianist vol. 43 (1952) No. 3. (March) 5 -7., 27 -31. MNL OL P 2343 - I. - 9. - 6. - No. - 18.

⁶⁵ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 30.

⁶⁶ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 33. A címzésben Walsh hivatalának megnevezése: N.C.W.C. [National Catholic Welfare Conference] War Relief Service, Washington D.C. található.

nyújtsanak segítséget. 1949 májusa után indultak az Amerikai Egyesült Államokba, ahol végül Kovrig – a milwaukee-i Marquette Egyetemen – katedrát kapott.⁶⁷ A Minisztertanács 1949. augusztus 19-i ülésén megfosztotta Kovrig Bélát magyar állampolgárságától és teljes vagyonekobzásra ítélte.⁶⁸ Ezt követően többször igyekeztek kapcsolatba lépni vele, 1950. november 14-től dokumentálhatóan igyekeztek megszerezni címét, de itthon maradt édesanyja nem tudott – valószínűleg nem is akart – ebben segíteni, mivel a fia leveleit Münchenben élő sógorán keresztül kapta meg. Mivel Kovrig az emigráció tekintélyes tagjának számított – szoros kapcsolatban állt Peyer Károllyal, Nagy Ferencsel, Varga Bélával és Barankovics Istvánnal –, ezért több akciót is terveztek, de a címet nem tudták felkutatni. A gordiuszi csomót aztán egy huszárvágással oldották meg, ugyanis jött az „isteni szikra” és a washingtoni rezidentúra beszerzett egy milwaukee-i telefonkönyvet, ezt fellelőzve kikeresették a „célszemély” címét és telefonszámát. A kapcsolatfelvételre 1955 júniusában tettek kísérletet, de a fentiek alapján ez érthetően sikertelen volt, mivel a korábbi „hálózati személyt” nem lehetett zsarolni, hiszen, mint a fenti dokumentumból kiderült, semmit sem takargatott múltjából az amerikai hatóságok és a „célszemélyek” előtt sem.⁶⁹ Nyilván felmerülhetett volna a CIA részéről, hogy kettősügynökként alkalmazzák, de Kovrignak már egy életre elege lehetett a II. világháború alatti és utáni konspirációból – vélhetőleg csak a tanításnak és kutatásnak kívánt élni. A tanítás mellett a kutatásra is maradt ideje, számos publikációja jelent meg angol nyelven.⁷⁰ Utolsó nagyszabású vállalkozása az 1956-os menekültek körében végzett kutatás, mely a forradalom kirobbanásának okaira és céljaira keresve a választ, a kommunizmus, és különösen a Rákosi-rendszer társadalmát írja le a szociológia eszközeivel. Az angol nyelvű monográfia magyar fordítása 2016-ban jelent meg.⁷¹ Kovrig Béla végül 1962. december 22-én halt meg Milwaukee-ban.⁷² Haláláról a politikai harcostárs, Barankovics István csak késve értesült, ezért nem tudott elmenni a temetésre; özvegyének, Neviczky

⁶⁷ Az egyetem dékánja, a jezsuita Virgil Roach 1948. december 24-én kelt leveleiben értesítette Kovrig Bélát, hogy alkalmazzák egyelőre egy éves időtartamra szeptembertől, tíz hónapra 4500 dollár fizetéssel. MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 2. - No. 4., No. 5.

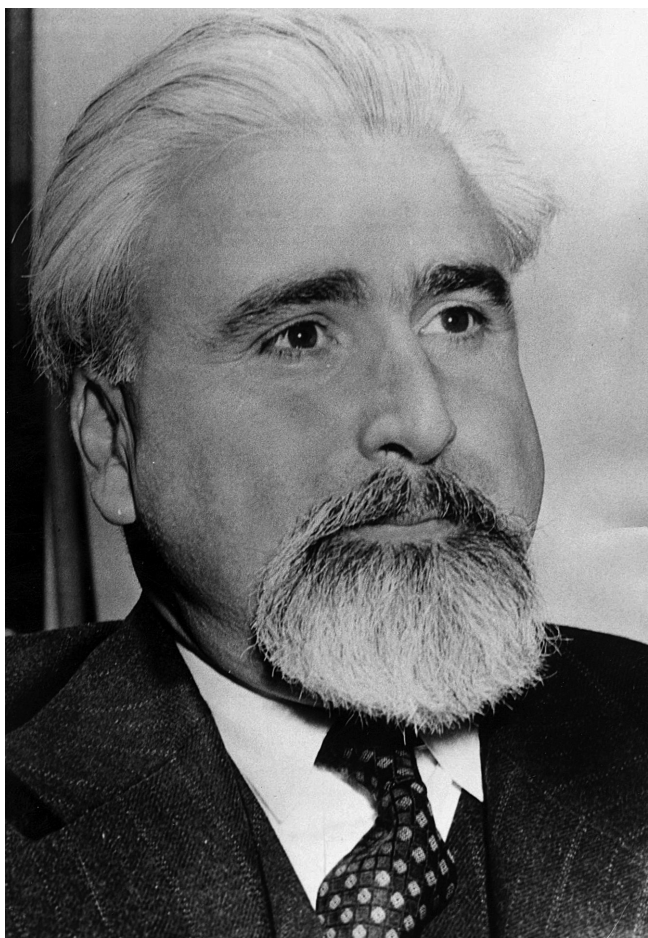
⁶⁸ MNL OL XIX - A - 83 - a - 1949.08.19. - 6. old. (10. napirendi pont, az előterjesztés: 67. old.). A vagyonekobzás minden bizonnyal érintette a Budapest, II. kerület Pasaréti út 19. szám alatti villát, mely a család tulajdonában volt, és 1942. november 5-én anyjával közösen bérebe adta Winckler Jánosnak: MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 12. A villát korábban gróf Károlyi Imre bérelte, a személyes iratok közt megtalálható a villában lévő, és Károlyi grófnak használatba átadott tárgyak (bútorok, festmények, szobrok) listája: MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 53.

⁶⁹ Petrás É.: i. m. 259–261.

⁷⁰ 1954-ben New Yorkban mind angolul, mind magyarul megjelent a Magyar társadalompolitikai című műve, mely itthon csak 2011-ben jelent meg nyomtatásban: *Kovrig Béla: Magyar társadalompolitika 1920–1945.* (Szerk. jegyzetek és utószó Petrás Éva). Bp. 2011. Angol nyelvű tanulmányainak a hagyatékában lévő gépelt kéziratjai: MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 7. - No. 1 - 6.

⁷¹ *Kovrig Béla: Nemzeti kommunizmus és Magyarország. Egy eszme története.* (Szerk. jegyzetek és bevezető Petrás Éva). Bp., 2016.

⁷² Halála dátumaként 1962. december 19. szerepel több helyen a szakirodalomban, de az iratanyagban található halottvizsgálati bizonyítvány szerint a halál napja december 22-e volt. MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 1. - No. 47.

1. kép – Kovrig Béla fényképe (MNL OL P 2343 - I. - 9. - 4. - No. 1.)

Gabriellának 1962. december 28-án írt levelében így emlékezik meg róla: „A munka, melyet a magyarságért és a magyar kereszténységért végzett, nevét elválaszthatatlanul összekapcsolta a két háború közti Magyarország legjobb szociálpolitikai kezdeményezéseivel, melyek széles rétegeknek áldást jelentettek, és a modern magyar katolikus szociális mozgalmakkal. Nem egyedül lépett át a sötét kapun: sok jótette kísérte.”⁷³ Az alábbiakban közlöm Roósz Andor nyilatkozatát Kovrig Béla háború előtti tevékenységéről. A szöveget a mai helyesírás szerint közlöm, az elütéseket és a személyneveket javítottam, stilisztikai változtatást azonban nem végeztem.

NYILATKOZAT

Alulírott dr. Roósz Andor a MABI betegsegélyezési főosztályának jelenlegi igazolt vezetője az alábbiakban nyilatkozom arról a munkáról, melyet a Miniszterelnökségen dr. Kovrig Béla egyetemi tanár vezetése alatt végeztem.

1938-ban a hazai nyilas és Volksbund-propaganda oly nagy méreteket öltött, hogy az akkori belügyminiszter kénytelen volt

odahatni, hogy az országrontó és mételező náci barát propagandát megfelelő kormányzati szerv létesítésével a legsikeresebben ellensúlyozza. Minthogy e szerv nem működhetett egyetlen szakfőosztály kialakult hatáskörében, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Teleki Pál akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterrel együtt kieszközölte, hogy e szerv az egyes szakfőosztályoktól függetlenül a Miniszterelnökségen létesüljön. De hogy ennek ellenére az új szerv teljesen Keresztes-Fischer belügyminiszter szándékai szerint fejtsen ki nyilasellenes, náciellenes működését, Keresztes-Fischer keresztülvitte azt az akaratát is, hogy az új szerv vezetője az ő bizalmi embere, egy alája tartozó köztisztviselő legyen, és ilyen legyen az ügy előadója is. Így kapott miniszterelnökségi osztályvezetői megbízást dr. Kovrig Béla a belügyminiszter hatáskörébe tartozott OTI igazgatója, úgyszintén e nyilatkozat írója, mint korábbi MABI tisztviselő. Kovrig igazgató feladatára még Molnár Sándort, a németellenes érzelmeiről ismert francia szakos középiskolai tanárt szerződtette. A komoly feladatra azonban a miniszterelnök nevetesen csekély összeget, a személyi és dologi kiadásokra együttesen havi 10 000 P-t bocsátott osztályunk rendelkezésére és nem egyszer tapasztaltuk a miniszterelnök bizalmatlanságát irányunkban, és érezhettük, hogy nem segíti elő feladatunk teljesítését, miért is osztályvezetőnk a belügyminisztertől már működésünk elején kérte az OTI-hoz való visszarendelését, amihez azonban Keresztes-Fischer Ferenc miniszter nem járult hozzá. Gyökeresen megváltozott a helyzet 1939. februárban, amikor Teleki Pál miniszterelnök osztályvezetőnk javaslatát magáévé téve őt felhatalmazta, hogy legmegbízhatóbb embereivel egy olyan földalatti propagandahálózatot szervezzen, mellyel mindinkább előretörő szélsőséges mozgalmakat és agitációt eredményesen lehet ellensúlyozni, tönkretesz és neveltségessé tenni. Alulírott dr. Roósz Andor és Molnár Sándor tanár kapták a megbízást, hogy Kovrig Béla irányítása alatt gyakorlatilag végrehajtsák a miniszterelnök terveit. Nevezettek ügyosztályuk vezetőinek direktívái szerint a legaprólékosabb körültekintéssel fogtak hozzá a részletek kidolgozásához, majd annak végrehajtásához. Országos érdek fűződött ugyanis ahhoz, hogy ez az akció a legnagyobb titokban maradjon, mert esetleges árulás, ügytelenség, az eredményekkel való dicsekvés, vagy könnyelmű ügykezelés folytán nemcsak mindhármunk személyi biztonsága lett volna súlyosan veszélyeztetve, hanem Teleki Pál személye is meghurcoltatásnak lett volna kitéve az akkori német birodalmi kormány és a képviselőház igen tekintélyes számú jobboldala részéről. A fenyegető nemzetközi botrányt csak az előzhette meg, ha az akció napvilágra jutása esetében a nyilvánosság előtt azt valljuk, hogy visszaváltunk a Teleki-kormány bizalmával és németellenes propagandát fejtettünk ki Teleki háta mögött akkor, amikor a hivatalos magyar kormánypolitika tengelybarátságot hangoztatott. Ilyen körülmények között a legnagyobb titoktartást kellett nagy körültekintéssel megvalósítani, ami azért is nehéz volt, mert több tisztviselőtársunk kíváncsiskodott tevékenységünk felől.

A kapott feladat végrehajtásához gyorsaságra és korszerű technikai lehetőségek biztosítására volt szükség. Ezért Molnárral együtt e nyilatkozat írója egész rövid idő alatt letette a gépjárművezetői vizsgát, majd Molnár, Bodnár Ödön álnéven, lakást bérelt a IV. Szerb u. 17/a. sz. alatt, részben mert hivatali helyiségünkben nem lehetett volna a munkát titkokban tartani, részben, hogy ha a Gestapo budapesti ügynökei révén a németek, vagy a nyilasok nyomára jutnának

⁷³ MNL OL - P 2343 - I. - 9. - 2. - No. 14.

a náciellenes röpiratok sokszorosító műhelyének, ne leplezhessék le a Miniszterelnökséget.

A vállalt feladat megkezdéséhez szükséges volt igen nagymennyiségű röpiratpapír, boríték, festék, valamint lehúzógép beszerzésére és tárolására. E nagy mennyiségű anyag feltűnés nélküli és biztonságos elhelyezése érdekében az említett főbérleti lakástól függetlenül ismét álneven a nyilatkozónak, mint a MABI tisztviselő-állományába tartozó tisztviselőnek kezelése alatt álló bérházban (II. Bimbó út 1. sz.) Molnár Sándor – természetesen a Miniszterelnökség költségére – kibérelt egy jelentéktelennek látszó, egészen olcsó bérű utcai bejáratú raktárhelyiséget, ahol a gép kivételével a tartalék papír- és festékanyagot Molnár elhelyezte. Így, mint az épület gondnoka a MABI részéről, én állapodtam meg a jelen esetben Müller Sándor debreceni papírkereskedőként szereplő Molnár Sándorral (a házmesterre és a szomszédos üzletek bérlőire tekintettel kellett elővigyázatosságból álnevet használni). Az által, hogy a nyilatkozó által gondnokolt házban volt ez a raktár, biztosítva volt, hogy alulírott megakadályozhatta az akció szempontjából nemkívánatos személyeknek a házba költözését, vagy ha ennek megtörténte nem volt megakadályozható, volt lehetőség a raktárnak kellő időben való áthelyezésére. Molnár és alulírott, Kovrig osztályvezetőtől kapott utasítások szerint eljárva, összeállította és megszervezte a magyar társadalom széles rétegeinek, úgymint újságírók, ügyvédek, kereskedők, gyógyszerészek, tanítók, községi bírók, vendéglősök, főpincérek országos címanyagát kb. 70–80 000 hangadó személy nevével kiválasztva ebből a gazdag címanyagból. Nevezettek, magukat kereskedelmi vállalkozóknak kiadva, a legkülönbözőbb színű, méretű és papíryanagú borítékokat rendeltek meg több budapesti leíróvállalatnál. Mindig ezekkel készíttetve a borítékok címezését is, amíg a fokozottabb titkosság követelményére tekintettel nem történt meg automatikus címzőgép beszerzése. Az akció keretében foglalkoztatott címirodák: Havas címiroda, Dohány u. 10., Címiroda, Elemér u. 3–5, és Lövölde tér 7.

A röpiratok előállítását a beszerzett korszerű, de kézi meghajtásos duplaszéles lehúzógépen kizárólag Molnár tanár és alulírott végezte napi 7–8, időnként 10 órás megfeszített fizikai munkával. Ha Teleki Pál miniszterelnök valamelyik röpiratnak igen gyors kidolgozását kívánta az osztályvezetőtől, a sokszorosítás munkájában és a borítékolásban Kovrig Béla felesége és a nyilatkozó felesége is részt vett. Ilyen technikai megoldással számos röpiratsorozat került szétszórásra, esetenként 60–70 000 példányszámban, havonta 2–3 alkalommal.

Az elkészített röpiratanyagok az országos terjesztése külön fejezet. A kész röpiratokat össze kellett hajtogatni, borítékolni, majd felbélyegezni. (Bérmentesítve ugyanis hónapokon át nagy tömegben postahivatalok útján a röpiratok nem voltak expedíálhatók, mert ismeretes volt, hogy a postások között nem kevés a szélsőjobb oldali érzelműek száma, akiknek segítségével a nyilasok könnyen kinyomozhatták volna, hogy honnan, milyen beosztásban dolgozó egyénektől származnak a röpiratok.) Ezért a borítékoknak felbélyegzése után az akcióhoz beosztott két tisztviselő a tömegtelen anyagot kisebb kizárásokba és kosarakba csomagolva kizárólag a maguk által vezetett gépkocsin szállítva expedíálták. Ilyen nagy mennyiségű „levélnek” feltűnés nélkül postaládák sokaságába való elhelyezése sok időt és igen nagy fizikai fáradságot jelentett, annál is inkább, mert a postaládáknak feltűnés nélkül nagy mennyiségű levéllel való etetése csak az esti órákban kezdődhetett,

hiszen hivatalok és vállalatok nagy levélmennyiségüket nem postaládákba dobják, hanem bérmentesítve postahivataloknál adják fel. A röpiratonként 60–70 000 „levél”-ből álló anyagot átlag 100 postaládába és pedig röpirataciónként nagy Budapest területének különböző vidékein fekvő postaládákban kellett elhelyezni. E módszerrel órákig eltartott a 60–70 000 „levél” esti, éjjeli postai feladása. Az éjjeli postázások során számtalan esetben figyelemmel kellett lenni azokra az elemekre, akik, bár éjszaka volt, mégis a postaládák körül ólálkodtak és feltételezhető volt, hogy az ilyenek a nyilasok részéről végeznek megfigyelő szolgálatot. A nyilas postások révén a nyilasok rövidesen rájöhettek volna, hogy nem postahivatalok útján, hanem postaládákba dobva történik a röpiratok szétküldése. Éppen ezért kellett különböző színű, nagyságú és papíryanagú zárt borítékokban feladni az egyazon éjjelen szétküldendő röpiratokat, hogy amikor a postaládákból egy-egy postahivatalhoz összehordják a szóban lévő „levél”-tömeget, ne tűnjön fel, hogy sok boríték azonos jellegű, tehát ha egy nyilas postás történetesen fel is nyit egy néhány röpiratlevelet, ne tudja a borítékok színe és formája alapján az egész anyagból kiválasztani a röpiratlevelet. Különböző postahivatalok illetékessége alá tartozó postaládákba dobassák az ugyanazon éjszakán expedíált anyag.

Az intenció és állandó, 2 évnél hosszabb időn át kifejtett röpirat-propaganda hatása hovatovább azt eredményezte, hogy a nyilas táborban felháborodás és pánik keletkezett. Ennek következtében a munka végrehajtása egyre több nehézségbe ütközött. A nyilasok a nagy befogadóképességű postaládákat, a főpostánál és a pályaudvaroknál levőket őrszemekkel állandóan őrizték és sok más ládánál is a rendszeres megfigyelés volt tapasztalható. Tartani kellett attól, hogy egy agresszív nyilas őrszem, ha gyanút kap, a postaládákba való bedobás során leüti Molnár Sándort, hogy az alélt embertől elvéve a postázásra előkészített anyagot, megtudja, hogy az nem nyilasellenes, vagy németellenes röpirat-e. Ezért akként kellett eljárni, hogy a gépkocsit alulírott vezette, a kocsival vagy 10 lépésre a postaládától megállt, és amíg Molnár Sándor a postaládába dobta az anyagot, revolverrel készen állt a postakocsiban maradt többi anyag és a munkáját végző Molnár Sándor védelmére. Molnár is revolverrel volt felszerelve. Éliássy főkapitány természetesen a belügyminisztertől, Kovrig Béla osztályvezetőtől tudta, hogy milyen akcióról van szó és azt, hogy Teleki miniszterelnök utasítására az akció titkosságának megőrzése érdekében, ha elengedhetetlenül szükséges, az eljáró tisztviselők fegyverüket is kötelesek használni. Természetesen az osztályvezető utasítást adott, hogy a fegyveres védelem során kíméljük az emberi életet. A fegyverhasználatra nem került sor, mert ha részeg ember dülöngését tettené valaki elkezdte Molnár tanárt a postaládánál lökdösní, a nyilatkozó és Molnár erőteljes fellépésére egy ízben a revolver előhúzására az ilyen „részeg” ember sietve eltávozott. Egyébként Teleki Pál kívánságára a nyilasellenes akcióban használt gépkocsik sohasem voltak a Miniszterelnökség tulajdonaként nyilvántartva, és a belügyminiszter rendeletére Kovrig Béla ügyosztálya több hamis rendszámot kapott az államrendőrségtől, úgyhogy a röpiratokat szállító gépkocsi nyomán sem volt a röpiratok forrása kinyomozható. Egy-egy éjjeli akció során többször váltogattuk a rendszámot és a garázsban használt rendszám alatt sohasem futott a gépkocsi, amikor bizalmas, titkos munkát végeztünk.

A mindjobban elhatalmasodó nyilas lázítás, hatalomra törés olyan nagymérvű feladatok elé állította Kovrig Béla ügyosztályát, hogy a kézi meghajtásos lehúzógéppel egymagában kellő gyorsasággal nem voltak többé kihozhatók a halasztást nem tűrő nyilasellenes, náciellenes röpiratok. Nyomdára kellett tehát szert tenni és pedig megbízható alkalmas nyomdára, amely hajlandó volt az akcióban állandóan részt venni, megfelelő garanciát nyújtott a titkos őrzésre, és hajlandó volt azt a kockázatot is vállalni, hogy ha felfedik a nyomdát a nyilasok, összezúzzák, és tulajdonosát legalábbis alaposan elverik. Ilyen nyomda kiválasztása nagy nehézséggel járt, hogy ki a megbízható, hogy kinek a számlájára dolgozik. Végre sikerült összeköttetést létesíteni egy Weinberger nevű, Eötvös-utcai nyomdatulajdonossal. Weinberger azzal vállalta a munkát, hogy kizárólag éjjel, személyesen végzi a szedést és tördelést, és csak családtagjainak bevonásával végzi a sokszorosítást és hajtogatást. Üzemében számtalan olyan röpiratunk készült többszáz ezer példányban, amelyekkel a nyilas tábor különböző csoportjait egymásnak ugrasztottuk, Szálasit neveltségessé tettük, az aljas és nemzetrontó nyilas agitációt kipellengéztük, a nemzeti szocialista pártok kebelében egyenetlenséget szítottunk. Weinberger számtalanszor kifejezte aggodalmát a röpiratok rendkívül éles támadó hangja miatt. Félt, hogy leplezés esetén nemcsak megbízója, hanem ő is hurokra kerül.

Ez a röpirat propaganda szakadatlanul folyt egészen Teleki Pál tragikus haláláig. (Weinberger nyilatkozata, végzett munkájáról birtokomban van.)

Kovrig Béla ügyosztálya a leírt módon 2 milliónál több, legkülönbözőbb nyilasellenes, náciellenes röpiratot és röplapot állított elő és szórt szét az ország minden részében. Mint kuriozitás említésre méltó többek között a klozetpapírra nyomtatott zöld nyilaskezeszt és alatta Szálasit sűrűn használt „rög”-nek „Seggrög-szar” szavakkal való kifigurázása és neveltségessé tétele. Majd a Kovrig Béla által tendenciózusan megszerkesztett ú. n. nyilas program pontokban foglalt, és ami óriási visszhangot keltett az egész magyar sajtóban. Ennek, a nyilasokat teljesen kompromittáló programnak legbádatabb pontjait az Esti Kurír és a 8 Órai Újság hasábjain átszemeltették.

1939-ben Kovrig ügyosztályának „kiadásában” jelent meg Ungváry Sándor tanárnak „Mit láttam az Andrássy-úti nyilasházban” című könyve is. A munka kéziratát Kovrig Béla Molnár Sándorral átdolgoztatta. Molnár és én kaptunk megbízást arra,

hogy az egyik kaposvári nyomdában a Miniszterelnökség terhére kinyomtatott könyvet a Grill–Gergely budapesti könyvkereskedő cég közreműködésével terjesszük. A kaposvári nyomda természetesen nem tudott arról, hogy nem a könyv szerzőjének, hanem voltaképpen a Miniszterelnökségnek terhére történik a könyv előállítása. A könyv kaposvári előállításának körülményeibe Stefaics Pál, Somogy megyei alispán, Keresztes-Fischer Ferenc bizalmi embere is be volt avatva.

Sajnos Teleki Pál halálával a Kovrig Bélától irányított, fentiekben leírt nagyszabású, nyilasellenes, náciellenes röpiratpropaganda megszűnt. Bárdossy jövetelével ügyosztályvezetőnk, Kovrig Béla beadta lemondását, azt Bárdossy elfogadta és utasítást adott, hogy likvidáljuk az ilyen természetű miniszterelnökségi bizalmi munkaságot és tüntessük el a most leírt munkánk minden nyomát. Ügyosztályvezetőnk írásban kapott utasítást az ezzel kapcsolatos iratok eltűzésére. Ennek végrehajtása után a belügyminiszter által Kovrig mellé beosztott társadalombiztosítási tisztviselők visszarendeltettek. Ügyosztályvezetőnk pedig újra elfoglalta kolozsvári katedráját.

A nyilatkozó nehéz érzéssel veti fel a kérdést, vajon 1944-ben sor kerülhetett volna-e a Szálasit-féle lázadásra, ha Bárdossy jövetelével nem szűnt volna meg a magyar államnak szervezett nyilasellenes, és náciellenes tevékenysége.

Budapest, 1945. június 16.

Igazolom, hogy dr. Roósz Andor MABI titkárt, a MABI Tisztviselőit Igazoló Bizottság igazolta és hogy a nyilatkozaton levő aláírás tőle származik. Roósz Andor Bpest, 1945. jún. 19. MABI-főosztályvezető
Dr. Harmathy Károly igazgató (MABI)

Hátlapján ceruzás kézírással:

Kovrig miniszterelnökségi működéséről:

Varga Béla

Bajcsy-Zsilinszkyné

Hamvas püspök

és további

nyilatkozatok